

II - Derpiş

(der) ve (piş) unsurlarından teşekkül eden bu kelimenin fars lûgati olan Bûrhanî Matide manaları şunlardır :

- A- Kapa ;
- B- Dağ mağarası ;
- C- Kerre, merre, nöbet , yol ;
- D- Bab , nevi, cins ;
- E- Yırtmak manasına olan (deriden) kastarından ismi fail;
- F- Sivri sinek ;
- G- İçeri ,dahil ve derun .

Bir kelimenin teşekkülü hiç değişmezse de bir çok muhtelif manalara gelebilmesi demek olan polisemiye bu der kelimesinin iyi bir misal verdiğine işaret ettikten sonra kelimeyi Güneş-Dil metoduyla tahlil edelim :

Eğ + ed + er -

Eğ : Güneşin türlü vasıflarından hareket ve faaliyettir .

Ed : Bu unsur kendi dinamikliği ile istikrar bildiren (. + r) unsuru ile beraber hareketi faaliyetin müspet ifadesidir . Şu halde (der) bir hareketi faaliyetin istikrarı demek oluyor .Bu der unsuru kelimenin ikinci unsuru olan (piş) ten evvel bulunduğuna göre ona tekadüm eden bir kuvvet ve hareket anlamı bildirir yani derpiş : bir işe başlamadan evvelki hareket mefhumunu ifade eder .

Yukarıki izaha göre türkçe olduğu anlaşılan (der) unsurunun dedigimiz anlamını açıkça görmek için türk lehçelerinde mevcut olup hala yaşamakta bulunan bir kaç şekli kaydedelim :

Dar + ga }
Dar + uga } şef , önde giden (Rad.III)

Dar + ev : derhal , derakap (Rad.III)

Der + men : hemen hemen (Rad.III)

Ter + gin }
Ter + kin } hemen ,(Rad.III)

Ter + k : acele , çabuk (Uyg.)

Ter + kli : aceleci (Yak., Balkar lûgati)

(Der) unsurunun Bırhanı Katıda ilk manası kapı olduğunu görmüştük .Bis tahlilimizde bu manayı araştırmaya lüzum hissetmedik . Çünkü kelimenin hakikî manası bizim izah ettiğimiz gibidir . Ancak bu türk söz unsurunda kapı anlamı da vardır.Ve bu takdirde(eğ) intidat genişlik ve mesafe ifade edip buna göre (der) mesafeyi uzunluğ intidadı derleyip toplıyan bir mefhumdadır . Nitekim bir çok memba - lardan türlü geniş ilim eserlerinden alınmış olan sözlere küçük bir kitaba sığdırılınca bunlar derlenmiş olur ve o kitabın adına(Dergi) denir .

(piş) unsuruna gelince :

iğ + ip + iş

iğ : Güneştir ; güneğin vasıflarından ildir .ilk ve esas varlıktır her şeyin mebdedir .

ip : anakök mefhumunun kendinde tecelli ve temessül ettiğini gösteren prensipal köktür.

iş : Yukarıdaki manaların oldukça vusatını , genişliğini gösterir:

Bu suretle vücutta gelen (igipiş) te anaktık ile prensipal kökün gökale dönüşerek son morfolojik şekil (piş) olur ki herhangi bir abströ veya konkre mafehumun evvelini ,başılangıcına gösterir.

Not : Kelime türkçedir . Yaşıyan şekilleri şunlardır :

Baş - bidayet ,iptida (Uyg.;K.T.)

Bas - evvel (Uyg.Rad.)

Paş - birincilik ,başılangıç (Alt.Aladağ)

Pas-pus - bir şeyin başlangıcı,birinci (şuv.)

Bas - baş ,başılangıç (Yak.)

III - Lâzım

Bu kelimeye Firuzabadînin Kamusu arabisinde verilen bir çok manalar içinde bizim işaret etmeğe lüzum gördüğümüz mana şudur : (bir şey bir nedenden asla ayrılmayıp onunla sabit ve daim olmak) bu ifadeden biz şu manayı anlıyoruz : (her varlığa şâmil esas varlık)

Kelimenin manasını bu suretle göz önüne koyduktan sonra Güneş-Dil metoduyla analizini yapalım :

Ağ + al + az + im

Ağ : Esas varlık (anakök)

Al : anakök mefhumu olan esas varlığın alelittlak şumuluğu ifade eder .

Az : Orijininde ağ olan bu unsur her şeye şâmil esas varlık onda her varlıktan kendisi bulunan bir şey .

im : Yukarıda işaret ettiğimiz şey; yani şâmil bir surette her mevcutta kendi varlığı bulunan şey .

Not : Kamusu arabide işaret edilen manası Güneş-Dil metoduyla meydana çıkan ve bu itibarla türkçe bir söz olduğu sabit olan bu(lâzım) kelimesinin türklüğünü kontrol etmiş olmak için bunun dilimizde yapılmakta olan bazı şekillerini hatırlatalım :

Ulak : muzaf (bu muzaf sözünün mastarı olan "izafe" kelimesi konuk edinmek, ulaştırmak, tâbi olmak manalarına gelir).

Ulanı : bağlı ,muttasıl ,yani bir nedenden ayrılmıyan her hangi bir şey(B, T,L.)

Ulağı(ğ) : Muttasıl, mütemadi (T.D.ve K.T.)

Ulayı(ğ-m) : Mütemadi, muttasıl (T.D.ve K.T.)

IV - Bezm

Pars lügati olan Bûrhanı Kati bu kelimeye şu manaları veriyor : İşığret , sohbet , ziyafet meclisi .

Kelime türkçedir .Bunu Güneş-Dil metoduyla yapacağımız bir analiz meydana çıkarır .

Eğ + eb + ez + im

Eğ : anakök . Parlaklık ,güzellik ,hoşnutluk ,hareket , söz ve saz, çokluk gibi anlamlardır .

Eb : bütün bu anlamları kendinde tecelli ve tecesüm ettiren prensipal unsurdur .

Es : yukarki anlamların geniş bir sahada ve geniş bir ölçüde tezahuruna işarettir .

im : Bütün bu anlamları ifade eden isimlendiren unsurdur.

Analiz şekliyle(eğebezim) = topluluk ,hoşnutluk ,sevme hareket ve faaliyet mefhumlarının ifadesidir ki son morfolojik şekliyle (bezm) dir .

Burada anakök olan(eğ) unsuru su manasına gelir ki kelimenin manalarından biri olan ışığret dahi bununla izah edilir.

Paraşa sannolunak ve fakat yukarki tahlil ve izah ile türkçü tshakkuk eden bu bezm kelimesinin yaga akta olan diğer şekillerini hatırlatalım :

Besek = Şehrayın ()

Baga = arzu ,istek ,heves ,meyil,işret ,eğlence ,neve,şehret
(Yak.)

(bezm) ile (bağ) kelimelerinin nasıl olupta aynı şekilde sayıldıklarını anlamakta tereddüt edecek olanlara Güneş-Dil teorisinin esaslı kaidelerinden birini hatırlatalım ki o da (V.+ Z) ile (V.+ g) nin tebedül ettikleri yani birbirinin yerini tuttuklarıdır.

Not : Konumuz olan şiirdeki (bezm) sözüne birleşen (i) nin (ig) olduğunu biliriz. Bu , tayin edicilik rolünü yapan bir unsurdur ki fransızcada buna determinatif derler .Vaziyeti düşüncelerde derhal tebarüz ettirmek için bir misal söyleyelim : Ev , orman dediğimiz zaman bunlar umumî ve şâmil birer mana taşıyan iki kelimedir .Mesela bir adama : sen hayatında ev , orman gördün mü dediğimiz zaman alelittlak ev ve orman mefhumlarına kastetmiş oluyoruz. Fakat aynı adama evi , ormanı gördün mü dediğimiz zaman muayyen bir ev , muayyen bir orman ifade etmiş bulunuyoruz .İşte bezm sözünün sonundaki (i) ki orijiniinde(ig) dir, alelittlak olan bezm'in muayyen ve malûm şeklini ifade eder ,determinatif rolünü görür. Esasen bezm kelimesinden sonr gelen (mey) sözü de bu izahımızın bir ispatıdır; yani(mey bezmî) .

.V - Mey

Lûgatlerde farsça diye gösterilen bu kelimeye fars lûgat kitapları şu manaları vermektedir :

Şarabi enghur, gül suyu ,kadeh ve peyale .

Şimdi kelimeyi bir de Güneş-Dil metoduyla tahlil edip manasını bütün sadeliğiyle ortaya çıkaralım :

Eğ + em + ey

Eğ : anakök .Su anlamındadır .

Em : Bu anlam kendinde temsil ve tecessüm ettiren prensipal köktür.

Ey : Manayı tamamlandırıp isimlendiren ektir .

(eğemey) ki son fonetik şekliyle mey : sadece su olan , mayı olan şey, içilen bir şey manasınadır ve fars lûgatlarının işaret ettikleri manayı tamamen taşıdığından som türkçe bir kelime değildir.

Güneş-Dil metoduyla elde ettiğimiz bu neticeyi başka yollardan kontrol etmek için kelimenin türk lehçelerinde yaşayan diğer şekillerini de kaydedelim .

Mez = keyif ,neşe, sefa, zevk (mey içildiği insanda bu haller hâsıl olur) Diğer taraftan biliriz ki bütün türkler mey içerken meze denilen şeyleri kullanırlar. (Mez kelimesi Rad.lûgatinde yukarki manalarıyla mevcuttur).

May = Yağ "ki bu da bir nevi mayıdır" (Alt.)

Mayı = ikram etmek, ziyafet çekmek, mey vermek ,ıqki vermek.

(Yak.)

Mayak(x) = Deniz feneri,yani denizde beyazlık(Çuv.)

Ma buol } sarhoş olmak ,yani rakı içmekten hasıl olan faaliyet
ma buol } getaret ve hayatiyet demektir ; buol : bulmak ve olma
manasına gelir(Yak.)

VI- Nuş

Bürhanı Katı , bu kelimeye şu manaları veriyor : içmek , leziz , hoşumuza giden, muvafık mezak .

Biz Bürhanı Katının bu türlü manalarını ayrı ayrı tetkik için burada saman sarfedecek değilis yalnız kelimenin bizim konumuzdaki içmek anlamıyla alakadar kalacağız .

Bunun için kelimeyi evvelâ Güneş-Dil metoduyla analiz edelim :

Unğ + uş

Unğ : anaküktür. Su anlamındadır .

Uş : su anlamının yakın bir sahada tezahürünü gösteren unsurdur .

Bu iki unsurun birleşip kaynaşmasından husule gelen ve son morfolojik şekliyle (nuş) olan bu türk kelimesinin manası (oldukça çok içki ve oldukça içmek) dir.

Not : Bu (nuş) sözünde su ve içki anlamları bulunduğunu gösteren ve türk lehçelerinde yaşamakta bulunan iki türk kelimesini buraya kaydedelim .

Ukra = kadeh , içki kadehi (P.de Ç. Ç.L.)

Uğ = su , öz , usare , mayı , nem (Yak.)

VII- Sahba

Bu kelimeyi fazla incelemeye lüzum görmeksizin sadece iki unsurdan terakküp ettiğini kabul ederek izahla iktifa edeceğiz:

Sah + abaye

Sah : Bu söziñe kadar türkçe olduğunu anlayabilmek için evvelâ Güneş-Dil metoduyle analizini yapalım , ondan sonra kontrol edelim :

Ağ + as + ah

Ağ : anaköktür. Güneştir, güneğin renklerinden olan kızıllıktır, parlaklıktır, saf , sıhhat, hayat anlamlarındadır.

As : Bütün bu anlamların geniş bir sahada tecellisini tanıtmış olduğunu ifade eden unsurdur .

Ah : Bu anlamları tamamladırıp isimlendiren ektir .

(ağasah) ki son morfolojik şekliyle (sah)tır; bu da türkçe (sağ) dan başka bir şey değildir. Bu sağ kelimesinin (kıyasî-Rabgumî E.D.L.) ye göre manaları şudur : halis, saf, temiz, sıhhatli .

(Abayeg) kelimesine gelince bunun etimolojik analizi şöyledir

Ağ + ab + ay + eğ

Ağ : anaköktür. Su anlamındadır .

Ab : bu anlamın kendinde temsil ve tecessüm ettiren prensipal köktür .

Ay : Bu manayı isimlendiren unsurdur .

Kelimenin sonundaki (eg) unsuru kelime gerek yalnız olsun gerek kendinden evvel gelen (sah) ile birleşsin . Her iki şıkka göre manayı tamamladırmağa hizmet eden bir ek rolünü yapar . Şu hale göre (sahba) tertemiz , kızıl , sıhhat verici içki demektir .

VIII- ki

Mevcut kitaplarda bunun cümlede izah rolünü yaptığı ,yani bir mevzuu aydınlatmağa yaradığı zikredilmektedir.Bunun nasıl yapılmakta olduğunu ancak Güneş-Dil Teorisi sade ve fakat sarih bir şekilde ispat edebilir . Binaenaleyh evvelâ etimolojik analizi yapalım :

İğ + ik + ig

İğ : Güneştir .Güneşin vasıflarından olan parlaklık ve tenvir ediciliktir .

İk : Bu manaya kendi üzerinde temsil ve tecessüm ettiren unsurdur .

İg : kelimenin manasını tamamladıran ve onu isimlendiren ekt

Binaenaleyh (İğikig), yani son morfolojik şekliyle (ki) : taallük ettiği süje veya objeyi parlatıp tenvir eden ,aydınlatan bir geydir . Görülüyor ki Güneş-Dil teorisi metoduyla yapılan tahlil kelimenin hem strukturünü ,hem de manasını ortaya çıkarmakta yegâne doğru ve muvaffakiyetli yoldur .

Güneş Dil Teorisinin dil araştırmalarında ne kadar isabetli ve ne derece aydınlatıcı bir metod olduğunu burada intişar eden müteaddit yazılarda görmüştünüz .

şimdi ben aynı metolla iki mısralı bir türk beytini tahlil ve bu iki mısradaki görülen ve bugüne kadar yabancı dillere ait oldukları sanılan kelimelerin türk kökünden geldiklerini tesbit edeceğim .

Bahsettiđim beyit şudur :

"Arađ derpiş lazım bezmi meyde nuşı sahbaye
ki zira fayedir revnak veren yakuti safraye

Bu on dört kelimeli beyitte (veren) sözü hariç olmak üzere diğer on üç kelimenin zannolunduğu gibi arap veya farsça mı, yoksa güneş-dil metoduyla anlaşılacağı üzere türkçe mi olduklarını birer birer ,ve her kelime için ana kitaplardan deliller getirerek ispata çalışalım .

I- Arađ

Bu kelimenin Güneş-Dil metoduyla etimolojik tahlili şöyledir:

1 2 3
Ađ + ar + ak

- 1- Ağ : Güneştir , parlaklıktır, temizliktir, hayat ve canlılıktır , kuvvet ve faaliyettir .
- 2- Ar : Yukardaki anlamın bir obje veya süje üzerinde temerküz ettiğini gösteren unsurdur .
- 3- ak : Yukarıki anlamın tamamlanıp isimlendiğini bildiren bir türk köküdür .

Şu halde Arak temiz, hayat ve canlılık verici ,kuvvet yapıcı bir nesne demek olur .

Kelime türktür .Bunun dilimizde yaşıyan bazı şekillerini kaydedelim :

- Arik - Kuvvet (Rad.II)
- Arik - pāk ,temiz, saf (Rad.I.Uyg.)
- Ark - cetvel "su hakkında" (L.O;K.T.)

Bu arak sözündeki ağ anaköku ikinci unsur olan ar'an vokaliyle kaynaşarak düşüyor , rak oluyor; bu rak unsuru yukarda saydığımız bütün unsurları ifade eder ; ancak buna bir iç eki ilâve edilerek kelime tamamlandıktan sonra meydana çıkan raki kelimesi bundan başka bir şey değildir . Fransızların rakiya Eau de vie yani hayat suyu demeleri yaptığımız tahlilin mana hususunda isabetine ayrı bir değeri vardır .